

Історія

УДК 94(47+438):272:32:316.77

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.17726265>

**Удар по ідентичності: Католицька церква як мішень російської
пропаганди після повстання 1863 року**

Пилявський Олександр Валерійович,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня кафедри археології, етнології
та всесвітньої історії, Одеський національний університет імені І. І.
Мечникова, м. Одеса, Україна, <https://orcid.org/0009-0009-3249-6091>

Прийнято: 07.11.2025 | Опубліковано: 26.11.2025

***Анотація:** Статтю присвячено аналізу праці П. Дм. Брянцева “Польський мятежъ 1863 года” як зразка пропаганди, що легітимізувала стратегію Російської імперії з руйнування польської національної ідентичності. У центрі дослідження - Католицька церква як ключова мішень імперської політики, що розглядається як bastion польської культури та самосвідомості. Важливим аспектом дослідження є розкриття фундаментальної суперечності між декларованою автором науковою об’єктивністю та реальним статусом книги як офіційно схваленого ідеологічного продукту, що пройшов державну цензуру.*

Методологічною основою роботи є комплексний підхід, що ґрунтується на принципах інтелектуальної історії та дискурс-аналізу. Такий підхід, доповнений історико-генетичним та історико-порівняльним методами, дозволяє проаналізувати працю Брянцева як цілеспрямований ідеологічний

продукт, що виник у конкретному політичному та біографічному контексті, та деконструювати маніпулятивні техніки, використані автором.

У статті детально проаналізовано механізми створення образу “церкви-змовниці”. Розкрито, як через криміналізацію лексики (“мятеж”, “шайки”), конструювання наративу про організовану змову духовенства (від “обурливих проповідей” до “Підляського з’їзду”), персоналізацію зла в образах окремих священників та поширення сенсаційних чуток про аморальність чернецтва, пропаганда систематично руйнувала моральний авторитет Церкви. Продемонстровано, що цей ідеологічний наступ був нерозривно пов’язаний з практичними репресіями: масовою ліквідацією монастирів, реорганізацією церковної ієрархії, розривом зв’язків з Римом та втручанням у сімейне життя вірян.

Доведено, що кінцевою метою цієї двоєдиної стратегії було не лише підкорення інституції, а й ослаблення самої основи польської ідентичності. Проведено паралелі з іншими русифікаційними заходами імперії, в той же період, зокрема з “Валуївським циркуляром”, що свідчить про системний характер політики асиміляції.

Наукова новизна полягає у деконструкції, на засадах інтелектуальної історії та дискурс-аналізу, самого механізму ідеологічної легітимізації, де “маска” наукової об’єктивності слугує виправданню репресій. Це має принципове значення для розуміння довготривалих стратегій та спадкоємності імперських пропагандистських наративів у сучасних дослідженнях.

Ключові слова: *польське повстання 1863 р., Католицька церква, національна ідентичність, пропаганда, Російська імперія, русифікація, імперський дискурс, політика пам’яті, поляки.*

A strike at identity: The Catholic Church as a target of Russian propaganda after the 1863 Uprising

Oleksandr Pyliavskyi,

PhD student, Department of Archaeology, Ethnology, and World History, Odesa I.

I. Mechnikov National University, Odesa, Ukraine,

<https://orcid.org/0009-0009-3249-6091>

Abstract: *The article analyzes P. Dm. Bryantsev's work, "The Polish Mutiny of 1863", as a case study of propaganda that legitimized the Russian Empire's strategy to destroy Polish national identity. The research focuses on the Catholic Church, the key target of this imperial policy, which was viewed as a bastion of Polish culture and self-awareness. A crucial aspect of the study is revealing the fundamental contradiction between the author's declared scientific objectivity and the book's actual status as a state-censored, officially approved ideological product.*

The methodological basis of the work is a comprehensive approach based on the principles of intellectual history and discourse analysis. This approach, supplemented by historical-genetic and historical-comparative methods, makes it possible to analyze Bryantsev's work as a purposeful ideological product, which arose in a specific political and biographical context, and to deconstruct the manipulative techniques used by the author.

The article analyzes in detail the mechanisms for creating the image of a "conspirator church". It is revealed how, through the criminalization of vocabulary ("mutiny", "gangs"), the construction of a narrative about an organized clergy conspiracy (from "outrageous sermons" to the "Podlasie Congress"), the personalization of evil in the images of individual priests, and the dissemination of sensational rumors about the immorality of monastic life, propaganda systematically destroyed the moral authority of the Church. It is demonstrated that

this ideological offensive was inextricably linked to practical repressions: the mass liquidation of monasteries, the reorganization of the church hierarchy, the severance of ties with Rome, and interference in the family life of the faithful.

It is proven that the ultimate goal of this dual strategy was not only the subjugation of the institution but also the weakening of the very foundation of Polish identity. Parallels are drawn with other Russification measures of the empire during the same period, particularly with the “Valuev Circular”, which indicates the systemic nature of the assimilation policy.

The scientific novelty consists of the deconstruction, based on intellectual history and discourse analysis, of the very mechanism of ideological legitimization, where a “mask” of scientific objectivity is used to justify repressions. This holds significant value for understanding the long-term strategies and continuity of imperial propaganda narratives in modern research.

Keywords: *Polish Uprising of 1863, Catholic Church, national identity, propaganda, Russian Empire, Russification, imperial discourse, politics of memory, Poles.*

Постановка проблеми. Національна ідентичність - це ототожнення особистості з національною спільнотою, що базується на стійкому емоційному зв'язку. Цей зв'язок формується в результаті усвідомлення та прийняття традицій, культури, мови, політичних поглядів, а також групових норм і цінностей спільноти [1, с. 415]. Придушення повстання 1863 року стало для Російської імперії не лише військовою перемогою, але й початком системного, довготривалого наступу на основи польської національної ідентичності. Однією із мішеней цього наступу стала Католицька церква - інституція, що протягом століть була не лише духовним центром, а й бастіоном польської культури, мови та національної самосвідомості в умовах поділів держави.

Для поляків того часу католицька віра була однією із основ самоідентифікації, яка відрізняла їх від православних українців, росіян і протестантських німців. Систематично дискредитуючи католицьке духовенство, зображуючи його аморальним, жадібним та кривавим, російська пропаганда завдавала удару саме по цьому зв'язку та намагалася посіяти сумніви: чи може така церква бути духовним лідером нації? Метою було намагання зруйнувати моральний авторитет церкви і, як наслідок, послабити ту складову ідентичності, яка найміцніше цементувала польську спільноту.

Для легітимізації своїх дій уряд імперії розгорнув потужну пропагандистську кампанію, ключовим елементом якої було створення ворога в образі католицького духовенства. Яскравим прикладом такого наративу є праця Брянцева “Польський мятеж 1863 года”, видана у 1892 році.

Сама епоха видання, що припала на період контрреформ Олександра III, була часом найвищого посилення політики русифікації та жорсткого державного контролю над публічним простором. Тому ця книга не є приватним поглядом автора. Вона пройшла імперську цензуру, про що свідчить позначка “Дозволено цензурою 17 іюля 1891 года. Рига.” [2, с. 3]. Це автоматично перетворює текст на документ, що трансліює схвалену державою ідеологічну позицію.

Більше того, сам автор книги - не просто лояльний історик, а високопоставлений чиновник (дійсний статський радник) та ключовий практик русифікації. Провівши понад двадцять років на викладацькій роботі у Вільні, а згодом обійнявши посаду директора народних училищ Курляндської губернії, Брянцев був безпосереднім реалізатором тієї самої політики, яку його книга покликана була історично обґрунтувати.

Його праця є частиною ширшого та вельми інтенсивного історіографічного проекту з “переписування” історії регіону. Аналіз бібліографії автора (“История Литовского государства с древнейших времен”

(1889) [3], “Очерк древней Литвы и Западной России” (1891) [4], “Польский мятеж” (1892) [2]) свідчить про системне та швидке написання праць, де малий проміжок між створенням та публікацією вказує на виконання нагального ідеологічного замовлення.

При цьому сам автор у передмові позиціонує свою працю як об’єктивну наукову монографію, заявляючи: “Составляя эту монографию, я по возможности старался быть безпристрастным и объективным...” [2, с. 4]. Ця кричуща суперечність між декларованою “науковістю” та реальним статусом книги, як продукту епохи контрреформ, офіційно схваленого цензурою та написаного чиновником-русифікатором в рамках інтенсивної ідеологічної кампанії, і є фокусом мого дослідження.

Слід зазначити, що текст, написаний з відверто проурядових позицій і є цінним джерелом не для вивчення реальної ролі духовенства в повстанні, а для аналізу методів, за допомогою яких імперська пропаганда створювала ідеологічно вивірений образ “ксендза-бунтівника”, щоб зменшити зв’язок людини з церквою, який слугував основою їхнього культурного спротиву.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що вперше праця Брянцева аналізується як цілісний інтелектуальний продукт епохи контрреформ. На відміну від праць, що досліджують політику русифікації загалом, ця стаття, спираючись на принципи інтелектуальної історії та інструментарій дискурс-аналізу, деконструє сам механізм ідеологічної легітимації. У статті розкрито фундаментальну суперечність між декларованою автором позитивістською “об’єктивністю” та його реальною роллю чиновника-практика русифікації. Таким чином, стаття доводить, що “науковий” метод був свідомо використаний як “маска” та інструмент для виправдання репресій. Окрім того, новизна підкріплюється демонстрацією ре-актуалізації цього імперського наративу через аналіз його перевидання у 2016 році, що доводить його спадкоємність у сучасній російській політиці пам’яті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема повстання 1863 року та політика русифікації, що настала після нього, є добре дослідженою темою [5; 6; 7; 8]. Фундаментальні аспекти самого повстання були глибоко опрацьовані у працях класика польської історіографії Стефана Кенєвича [9]. Соціальні та політичні наслідки імперського панування для поляків, зокрема на українських землях, детально проаналізував Данієль Бовуа [10]. Сучасні дослідники, як-от Анджей Новак, продовжують вивчати складну історію польсько-російських відносин [11; 12]. Контекст формування національних ідентичностей у регіоні розкрито в роботах Ярослава Грицака та Сергія Плохія [13; 14].

Сучасні польські історики, як-от Генрик Глембоцький, детально аналізують механізми російської закордонної пропаганди часів повстання [15], тоді як праці Андреаса Каппелера розкривають довготривалі стратегії імперської політики пам'яті [16].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значний масив досліджень, присвячених як історії Польського повстання 1863 року, так і загальним стратегіям російської імперської політики русифікації, у науковій літературі досі бракує комплексних робіт, сфокусованих на детальному дискурс-аналізі конкретних внутрішніх пропагандистських джерел імперії, які безпосередньо легітимізували репресивні заходи. Існуючі дослідження часто концентруються на самій політиці чи її наслідках, а не на механізмах її ідеологічного обґрунтування. Книга, яка є основою цього дослідження, є унікальним прикладом офіційно схваленого “посібника” зі створення образу ворога, який виправдовував масове руйнування національних інституцій.

Таким чином, невирішеною частиною проблеми є відсутність глибинної деконструкції конкретного імперського наративу, який показує, як слово

(пропаганда) ставало виправданням для дії (русифікація та репресії) на прикладі Католицької церкви після 1863 року.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дискурс-аналіз праці Брянцева “Польський мятежъ 1863 года” як зразка пропаганди, що ідеологічно обґрунтовувала стратегію Російської імперії, спрямованої на руйнування польської національної ідентичності після повстання 1863 року.

У фокусі дослідження - зв'язок між цією пропагандистською легітимацією та широкомасштабними адміністративними репресіями. Аналіз тексту показує, як ідеологічні звинувачення слугували виправданням для системного наступу на церковне життя, що охоплював, зокрема: структурні зміни: реорганізацію ієрархії польської Католицької церкви, ліквідацію монастирів та дієцезій (Мінської та Кам'янецької) [17, с. 69]; ізоляцію від Апостольської столиці: заборону контактів з Римом, включно з паломництвом єпископів (*Visitatio liminum*) [17, с. 199]; фінансовий контроль: обмеження пожертв та заборону публічних церковних зборів коштів за межами власної парафії [17, с. 198]; втручання у сімейне життя: обов'язкове православне хрещення та виховання дітей від змішаних шлюбів [17, с. 216].

Завдання даного дослідження:

- проаналізувати історіографічний стан розробки проблеми повстання та політики русифікації у зазначений період;
- встановити статус праці “Польський мятежъ 1863 года” як офіційно схваленого ідеологічного продукту, зіставивши декларовану автором “об'єктивність” із фактом проходження державної цензури;
- виявити та проаналізувати ключові лексичні маркери та риторичні прийоми, використані Брянцевим, для криміналізації польського національно-визвольного руху та делегітимізації Католицької церкви як інституції;

- розкрити методи руйнування морального авторитету церкви, зокрема через поширення сенсаційних та наклепницьких чуток про аморальність чернецтва та духовенства;
- провести історико-генетичний та порівняльний аналіз політики русифікації, простежуючи паралелі між атакою на польську національну ідентичність через Католицьку церкву та іншими заходами імперії того ж періоду;
- сформулювати висновки щодо кінцевої мети російської пропаганди, які переслідувалися через дискредитацію Католицької церкви, та її впливу на основи польської національної ідентичності.

Методологічну основу статті складає комплексний підхід, що ґрунтується на принципах інтелектуальної історії та дискурс-аналізу.

Підхід інтелектуальної історії дозволяє проаналізувати працю Брянцева не як ізольований академічний текст, а як цілеспрямований ідеологічний продукт, що виник у конкретному політичному (епоха контрреформ) та біографічному (автор-чиновник) контексті. Він дає змогу розкрити фундаментальну суперечність між декларованою науковою формою (позитивістська об'єктивність) та реальною ідеологічною функцією (легітимізація русифікації).

Дискурс-аналіз слугує ключовим інструментом для деконструкції цього продукту. Зокрема, він передбачає аналіз ключових лексем (“мятеж”, “шайки”), семантичних полів (криміналізація духовенства), риторичних маркерів (персоналізація зла, сенсаційність) та сюжетних структур (конструювання наративу про “змову”). Це дозволяє виявити ключові ідеологеми та маніпулятивні техніки, використані автором для легітимізації політики русифікації.

Доповнюють цей підхід історико-генетичний метод для простеження розвитку антипольської пропаганди після повстання, а також історико-

порівняльний метод для зіставлення пропагандистських тез із реальними репресивними заходами уряду.

Виклад основного матеріалу.

Першим, на чому концентрується увага при аналізі тексту, є те, що автор свідомо обирає лексику, яка з самого початку задає рамку сприйняття подій. Визвольне повстання іменується “мятежем” - терміном, який вказує на злочинний бунт проти законної влади, позбавляючи його будь-якої політичної легітимності. Повстанці ніколи не називаються солдатами чи інсургентами, для них використані кримінальні маркери: “кінжалісти”, а їхні загони - “шайки”. Це переводить політичний конфлікт у площину боротьби держави зі злочинністю.

У цьому контексті духовенство стає не як духовний провідник нації, а як кримінальний елемент. Священики та монахи, на думку автора, були не просто учасниками, а “главными двигателями польского мятежа” [2, с. 66]. Звинувачення на їхню адресу також формулюється в кримінальних термінах: “преступная дѣятельность”, “зłodіяння”, “возмутительные проповѣди”. Таким чином, через маніпуляцію термінами автор знімає питання про причини повстання, вводячи його до злочинної змови вузької групи осіб, де головну роль відіграли служителі Католицької церкви.

Центральна теза Брянцева полягає в тому, що католицьке духовенство було організованою силою повстання. Для доведення цього він вибудовує наступний наратив, що веде читача від “ідеологічної обробки” населення до прямої участі в терорі.

Авторська логіка проста: все почалося зі слова. Він наводить численні приклади проповідей, які, за його версією, були першим кроком до розпалювання ворожнечі [2, с. 66]. Наприклад, ксьондз Перко у своїй проповіді закликав молитися про порятунок “отъ москалей и схизматиковъ” [2, с. 67], а ксьондз Рудницький прямо закликав “идти всѣ съ оружіємъ въ

рукахъ на враговъ нашихъ” [2, с. 68]. Ці епізоди подаються як доказ того, що костели перетворилися на центри антиурядової агітації.

Наступним кроком, за Брянцевим, була організаційна робота. Ключовим доказом тут служить так званий “Подляський съѣздъ” 13 листопада 1862 року. Автор детально цитує нібито ухвалене на ньому резолюцію, згідно з якою духовенство повністю підпорядковувалося революційному “Центральному комітету”, зобов’язувалося збирати жертви та приводити до присяги нових членів підпілля [2, с. 69-72]. Цей документ, незалежно від його автентичності, виконується в текстовій функції доказу представлення централізованої змови духовенства проти імперії. Фінальним аргументом стає видання підпільних газет та брошур, таких як “Голось ксендза”, в якому, за твердженням автора, навіть “благославлялось... самое цареубійство” [2, с. 73-74].

Для більшої переконливості відбувається персоналізація зла. Автор не обмежується загальними викликами, а наводить конкретні імена та описує жахливі вчинки окремих осіб [2, с. 75]. Вершиною жорстокості стають постаті монаха Стефана Скупинського, який нібито наказав убити селянку, а потім спалив її хату разом з чоловіком [2, с. 77-78], та ксьондза Бжоско, який командував загоном, що вирізав російських солдатів [2, с. 78-79]. Ці яскраві, емоційно забарвлені історії несуть у своєму розпорядженні огиду та ненависть.

Водночас, провина окремих осіб переноситься на всю інституцію. Брянцев стверджує, що до повстання були причетні не лише окремі священики, а й цілі монастирі. Він наводить дані урядової комісії, згідно з якими 109 зі 155 католицьких монастирів у Царстві Польському були викриті “въ содѣйствіи мятежу” [2, с. 81]. Монастирі бенедиктинців, реформатів, домініканців та інших орденів зображуються як притулки для повстанців, складів зброї та підпільні друкарні. Кульмінацією цього звинувачення є знахідка у варшавському монастирі бернардинів “типографские станки,

форми для лиття пуль и болѣе 100 отравленныхъ кинжаловъ” [2, с. 80]. Таким чином, формується образ Католицької церкви як тотальної, розгалуженої терористичної мережі.

Автор не просто звинувачує духовенство у політичних злочинах, а й малює його глибоко аморальним та лицемірним. Для цього створені сенсаційні, часто відверто абсурдні деталі.

Історія про ксьондза Роберта Потоцького, ризничого¹ Ченстоховського монастиря, який нібито “обокралъ Ченстоховскую икону Божие Матери” і втік з грошиками за кордон [2, с. 76], має на меті показати, що навіть найсвятіші речі для цих людей є лише засобом наживи.

Іншим прикладом аморальної поведінки духовенства, за словами автора, є розповідь про результати обшуків у монастирях. Брянцев стверджує, що було зроблено таємні підземні ходи, які з’єднували чоловічі монастирі з жіночими (капуцинів та феліціанок). Апофеозом цієї розповіді є згадка про те, що “по срединѣ этихъ ходовъ были чистые комнаты съ кроватями и даже двойными” [2, с. 89]. Цей відверто наклепницький образ має остаточно зруйнувати в очах читача будь-яку повагу до чернецтва, представивши його як прикриття для розпусти. Такі деталі, хоча і виглядають неправдоподібно, ефективно працюють на емоційному рівні, створюючи образ ворога, який є не лише політично небезпечним, але й морально огидним.

Щоб остаточно закріпити образ Католицької церкви як ворожої сили, пропаганда вписує її в контекст глобального протистояння. Внутрішній “мятеж” зображується як частина зовнішньої змови проти імперії. У цьому наративі ключову роль відіграє Папа Римський Пій IX.

Автор цитує уривки з промови понтифіка, називаючи її “въ высшей степени возмутительной” та такою, що складається з “наглої лжи и хуленій” [2, с. 83-84]. Папа, який заступається за переслідуваних польських католиків,

¹ Ризничий - це служитель у церкві або монастирі, відповідальний за зберігання риз (церковного одягу священників), священних посудин та іншого церковного майна.

постає в тексті як могутній монарх, що кидає виклик російському імператору та втручається у внутрішні справи імперії. Таким чином, дії російського уряду зображуються не як придушення повстання, а як захист державного суверенітету та православної віри від агресії з боку ворожого Заходу, уособленого у Ватикані. Ця стратегія намагалася мобілізувати патріотичні та релігійні почуття населення самої Російської імперії, представляючи боротьбу з польськими повстанцями як священний обов'язок.

Проведений вище детальний аналіз пропагандистських наративів у праці Брянцева дозволяє виявити, систематизувати та узагальнити використані ним маніпулятивні техніки. З метою наочної демонстрації того, як саме автор конструював образ “церкви-змовниці”, ці техніки, їхні конкретні приклади в тексті та пропагандистська мета зведені у Таблицю 1.

Таблиця 1

Маніпулятивні техніки, застосовані Брянцевим

Маніпулятивна техніка	Приклад у тексті Брянцева	Пропагандистська мета
Криміналізація лексики	Використання слів “мятеж”, “шайки”, “кінжалісти”	Делегітимізація визвольного руху
Конструювання змови	Описи “Підляського с'їзда”, “обурливих проповідей”	Створення образу Церкви як ворожої мережі
Персоналізація зла	Яскраві описи “звірств” (ксьондз Бжоско, монах Скупинський)	Перенесення провини з особи на інституцію
Колективна провина	Твердження про 109 “викритих” монастирів, знахідки зброї	Виправдання масових репресій (ліквідації монастирів)

Руйнування моралі	Чутки про крадіжку з ікони, таємні ходи, “подвійні ліжка”	Дискредитація духовенства як “лицемірного” та “розпусного”
Глобалізація конфлікту	Атака на Папу Пія IX як на “зовнішнього ворога”	Мобілізація внутрішньої аудиторії проти “Заходу”

Політика Російської імперії щодо поляків після 1863 року була цілісною системою, яка не обмежувалася атаками на Католицьку церкву, а націлювалась в першопричини польської національно-визвольної боротьби, національну ідентичність, одночасно виправдовуючи жорстку політику русифікації. Слід зазначити, що ця боротьба не обмежувалась поляками, а являлась загальною політикою по відношенню до різних національностей, що на той момент входили до Російської імперії, в тому числі і українців. Зокрема в липні 1863 року, було видано таємне розпорядження міністра внутрішніх справ, відоме як “Валуївський циркуляр”, яке називає українську мову “російською мовою, лише зіпсованою впливом Польщі” та “надає розпорядження цензурному відомству, щоб до друку дозволялись тільки такі твори цією мовою, які належать до галузі красномовства; пропуск же книг малоросійською мовою як духовного змісту, так навчальних і взагалі призначених для початкового читання народу, припинити” [18, с. 429].

Аналіз тексту Брянцева показує, що його праця є не просто ситуативною пропагандою, а класичним втіленням доктрини “Офіційної народності” (“Православ’я, Самодержавство, Народність”) [19], адаптованої до умов “Сьверо-Западного края” після повстання. Кожен риторичний прийом, який ми розглядаємо, слугує посиленню одного з елементів цієї тріади. Захист Православ’я - через атаки на Католицьку церкву як на “змовницю”, “аморальну” та “ворожу” інституцію. Утвердження Самодержавства - через зображення повстання виключно як “мятежа” (злочину проти законного

монарха), а повстанців - як “шайк” та “кінжалістів”. Просування Народності - через виправдання русифікації як необхідного заходу для захисту “мирного” (і, в баченні імперії, “російського”) населення від “польсько-шляхетського” впливу.

Таким чином, “науковий” апарат позитивізму, на який претендує Брянцев, слугує лише оболонкою для цієї фундаментальної ідеології.

Наостанок, перспективи дослідження виходять за межі суто XIX століття, торкаючись “рецепції” та “ре-актуалізації” імперських наративів у сучасній росії. Показово, що праця Брянцева, який був чиновником-русифікатором, була перевидана у російській федерації у 2016 році - у розпал нового ідеологічного протистояння із Заходом та політики переписування історії.

Це перевидання не було простою републікацією антикварного тексту. Воно вийшло у серії “Академія фундаментальних досліджень: історія” і супроводжувалося анотацією, що рекомендувала книгу “історикам, політологам, суспільствознавцям, студентам, аспірантам та викладачам історичних вузів, а також широкому колу читачів, які цікавляться історією росії” [20]. Таким чином, відбувається свідомий акт ре-легітимізації: пропагандистський, ідеологічний продукт XIX століття, що виправдовував русифікацію, у XXI столітті знову маркується як “фундаментальне дослідження” і пропонується новим поколінням як “правильна” версія історії. Це свідчить про глибоку спадкоємність імперського дискурсу та доводить, що методи ідеологічної боротьби, описані у цій статті, залишаються актуальними для сучасної російської політики пам’яті.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Аналізуючи текст Брянцева, ми доходимо висновку, що він є яскравим зразком інтелектуального обслуговування імперської доктрини “Офіційної народності”. Основні цілі, які переслідувала ця пропаганда, зводяться до: виправдання репресій, щоб

легітимізувати жорстоке придушення повстання. Створюючи образ “ксендзавбивці” та “фанатика-кинжалиста”, пропаганда доводила, що влада бореться не з народом, який прагне свободи, а з кримінальними та терористичними елементами. Описи звірств, таких як вбивство селянки чи використання отруйних кинджалів, мали викликати в аудиторії огиду і переконати, що будь-які, навіть найжорстокіші, заходи проти таких “нелюдів” є виправданими. По-друге, це делегітимізація національного руху. Пропаганда намагалася підірвати саму ідею польської державності. Вона представляла повстання не як загальнонаціональний визвольний рух, а як змову вузької еліти - “шляхетського комітету” та духовенства. Метою було показати, що польський національний проект є справою “фанатиків” та “аристократів”, чужою інтересам простого народу, зокрема селянам. Ще однією із основних цілей, була міжнародна ізоляція. Російський уряд був стурбований підтримкою польського питання в Європі. Атакуючи Папу Римського та зображуючи повстання як релігійний фанатизм, пропаганда надсилала сигнал європейським державам: це не боротьба за ліберальні цінності, а середньовічний бунт, що не заслуговує на підтримку цивілізованого світу. Ну і, звичайно, одним із завдань було збереження “офіційної версії” історії.

Вивчення подібних джерел є надзвичайно важливим для розуміння механізмів функціонування імперської влади і умов, у яких довелося жити польському населенню і діяти Католицькій церкві. Воно показує, як пропаганда ставала інструментом виправдання насильства та як створені нею стереотипи впливали на стан національної ідентичності польського народу.

В подальшому, отримані результати доречно розширити аналізом інших імперських пропагандистських текстів, щоб простежити загальні стратегії дискредитації національних інституцій. Ці дослідження можуть включати порівняльний аналіз з пропагандою щодо інших етнічних і релігійних груп в імперії, а також вивчення реакцій польського суспільства на подібні наративи.

Особливо перспективним видається порівняльний аналіз з антиукраїнською пропагандою того ж періоду, зокрема, дослідження спільного ідеологічного контексту, який породив як наративи Брянцева, так і “Валуївський циркуляр”. Крім того, перспективним є застосування цифрових методів дискурс-аналізу та контент-аналізу великих масивів текстів того часу, що дозволить виявити повторювані мотиви, риторичні прийоми та мовні стратегії, які формували образ “ворога” і впливали на колективну пам’ять.

Джерела та література

1. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2005. Т. 3 : Е-Й. 672 с.
2. Брянцев П. Дм. Польский мятеж 1863. г. Вильна : Типография А. Г. Сыркина, 1892. 263 с.
3. Брянцев П. Дм. История Литовского государства с древнейших времен. г. Вильна : Типография А. Г. Сыркина, 1889. 659 с.
4. Брянцев П. Дм. Очерк древней Литвы и Западной России. г. Вильна : Типография А. Г. Сыркина, 1891. 150 с.
5. Weeks, T. R. Nation and State in Late Imperial Russia: Nationalism and Russification on the Western Frontier, 1863–1914. DeKalb : Northern Illinois University Press, 1996. 297 p.
6. Ramotowska, F. Tajemne państwo polskie w powstaniu styczniowym 1863–1864: struktura organizacyjna. Warszawa : DiG, 2000. 514 s.
7. Śliwowska, W. Zesłańcy polscy w Imperium Rosyjskim w pierwszej połowie XIX wieku: słownik biograficzny. Warszawa : DiG, 1998. 835 s.
8. Chwalba, A. Historia Polski 1795-1918. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2000. 671 s.
9. Kieniewicz, S. Powstanie Styczniowe. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1972. 801 s.

- 10.Бовуа, Д. Трикутник Правобережжя: царат, шляхта і народ, 1793-1914. 2-ге вид. Київ : Кліо, 2023. 640 с.
- 11.Nowak, A. Od imperium do imperium: spojrzenia na historię Europy Wschodniej. Kraków : Arcana, 2004. 399 s.
- 12.Nowak, A. Dzieje Polski. T. 7: Metamorfozy Imperium Rosyjskiego 1721-1921. Kraków : Biały Kruk, 2024. 576 s.
- 13.Грицак, Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. Київ : Генеза, 1996. 656 с.
- 14.Plokhyy, S. Lost Kingdom: The Quest for Empire and the Making of the Russian Nation. New York : Basic Books, 2017. 432 p.
- 15.Głębocki, H. The most powerful weapon of our times: Russian anti-Polish propaganda in the West during the January Uprising. Acta Poloniae Historica. 2023. Vol. 127. p. 89-120.
- 16.Каппелер, А. Росія як поліетнічна імперія. Виникнення. Історія. Розпад. Львів : Видавництво УКУ, 2005. 360 с.
- 17.Keßler, J. Geschichte der Diözese Tyraspol. Dickinson : Verlag von Rev. Georg Aberle, 1930. 288 s.
- 18.Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2003. Т. 1 : А-В. 688 с.
- 19.Riasanovsky N. V. Nicholas I and Official Nationality in Russia, 1825-1855. Berkeley : University of California Press, 2023. 296 p.
- 20.Брянцев П. Д. Польский мятеж 1863 Москва : Ленанд, 2016. 272 с.